

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 93 1972

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: E. N. Tigerstedt, Örjan Lindberger

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen, Villavägen 7,
752 36 Uppsala

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell Informationsindustri AB, Uppsala 1973

i stånd *både* till den inlevelse i diktverken som är en förutsättning för en tolkning på djupare nivå *och* till den distansering som är en självklar förutsättning för den intellektuella analysens operationer».

De synpunkter som Fehrman deklarerar i slutet av sin bok sätter i mycket sin prägel på den föregående presentationen av »män och metoder», ibland, tycks det mig, så att bedömningarna blir lite orättvisa. De utpräglade empiriskt-historiska forskningsinsatserna behandlar Fehrman ganska snävt. Det skall dock erkännas att Schück får en väl avvägd karakteristik, där Fehrman inte bara framhåller att mycket är föråldrat i Schücks verk utan också att det finns överraskande mycket som pekar framåt mot modern litteratursociologi. Påfallande är emellertid att Anton Blanck, som komparatist den kanske mest framstående inom den svenska forskargeneration som Fehrman koncentrerar sig på, inte har bestått något eget kapitel i boken. Däremot återges, med omisskännlig sympati, den inte helt vederhäftiga kritik som John Landquist och Fredrik Böök på sin tid riktade mot metoden i Blancks verkligt betydande avhandling *Den nordiska renässansen i sjuttonhundratalets litteratur*. Förespråkarna för ett intuitivt litteraturstudium, med inriktning på det unika och personliga i diktverken, dvs. just Landquist och Böök, tycks mig Fehrman i stället behandla generöst i överkant. Deras teoretiska idéer, inspirerade av sekelskiftets franska och tyska *Geisteswissenschaft*, förefaller nu mera förlegade än den »positivism» som de en gång fördes i fält mot, låt vara att Bööks program att utforska »verken själva» tycks ha en viss likhet med 40- och 50-talens nykritiska paroller.

Någon egentlig analys av de metodiska problemen finner man knappast hos Fehrman; ännu mindre gör man det hos Ekelund. Ingen av de båda författarna syftar väl heller till en sådan analys. Ekelund presenterar emellertid i förordet sin bok som en »handbok», men det måste sägas att den som sådan knappast är ändamålsenlig. Både de teoretiska problemen och de vetenskapshistoriska sammanhangen berörs alltför flyktigt; de kortfattade resuméerna av en mängd litteraturhistoriska verk kan väl däremot vara användbara som ett slags repetitorium.

Ekelunds och Fehrmans böcker utmynnar båda i ett försvar för en metodisk pluralism, ett »metodernas mångfaldiga samspel», som Fehrman säger. Och det är ju en sympatiskt generös inställning. Men frågan om litteraturvetenskapens metoder är ytterst en fråga om vilka uppgifter man i vårt samhälle vill ge litteraturforskningen, hur man överhuvud ta-

get vill motivera den. Den frågan borde diskuteras mera.

Lars Gustafsson

Inge Jonsson: *Idéer och teorier om ordens konst. Från Platon till strukturalismen*. CWK Gleerup. Lund 1971.

Inge Jonsson ger i sin bok en översikt över litteraturteoriernas historia från Platon till strukturalismen på ett utrymme av ungefär 200 sidor. En modern kortfattad översikt av detta slag har ju förut sänkts, inte bara på svenska; Wimsatt och Brooks' *Literary Criticism* (1957), som presenterar sig som »a short history» och som väl Jonssons bok närmast kan jämföras med, omfattar över 700 sidor. Den pedagogiska tanken bakom Jonssons framställning är dock inte den enkla nerprutningstanken. Författaren har funnit det otillfredsställande att »universitetsstudierna i litteraturvetenskap i så hög grad bestått i läsning av väldiga handböcker och så ringa direktkontakt med grundtexter och primärforskning». Hans egen bok är alltså tänkt inte som en ersättning för utan som en introduktion till fördjupade studier i teorierna om ordkonsten.

I princip är ju detta en riktig idé om en handbok, den enda riktiga, men frågan är väl om den låter sig praktiseras inom den nuvarande akademiska litteraturundervisningens ramar, där ju utrymmet för ett litteraturteoretiskt studium är minimalt, både på lägre och på högre stadier. Nu kan naturligtvis Jonssons mening inte vara att fördjupningen skall ske hela vägen från Platon till strukturalismen och över hela det teoretiska fältet. Författaren själv har av det starkt begränsade utrymme tvingats att göra ett urval bland alla teoretiker och problem, och den som använder hans bok får väl tänkas i sin tur inskränka sitt fördjupade studium till några valda punkter.

Under sådana förhållanden kan man möjligtvis ifrågasätta om bokens uppläggning är den bästa. Dispositionen är i stort sett traditionell, dvs. kronologisk, vilket Jonsson motiverar med att en sådan disposition gör det lättare att se »de litterära teoriernas samband med den allmänna idéhistorien». Huvudavsnitten är rubricerade »Antiken», »Medeltiden», »1500-talet», »1600-talet» osv. Under dessa rubriker centreras framställningen omväxlande kring enskilda idégivare (t. ex. Platon, Taine), idériktningar eller doktriner (t. ex. Skolastiken, Marxismen), speciella problemområden (t. ex. Teorier om språk och poesi, Två teorier om dramat), epokbegrepp (t. ex. Renässansbegreppet, Begreppen klassicism och romantik), kulturområden (t. ex.

England, Sverige). Jag tror, med tanke på bokens pedagogiska användning, att det hade varit en fördel att i stället genomfört utgå från några centrala problemområden, t. ex. diktens förhållande till verkligheten, diktarens och diktens sociala funktioner, form- och genreproblem, osv. Med ett sådant grepp hade Jonsson haft möjlighet till mera samlade problemdiskussioner och samtidigt ännu mera effektivt kunnat framhäva hur åtskilliga aktuella litteraturteoretiska diskussionsämnen är rotade i en lång intellektuell tradition, eller annorlunda uttryckt, hur åtskilliga gamla problem, teorier och uppslag fortfarande är aktuella.

Mera flyktigt skymtar greppet då och då i Jonssons framställning. Han refererar exempelvis, i samband med sin diskussion av Aristoteles' tragedianalys, till en jämförelse mellan Lévi-Strauss' antropologiska strukturalism och Sofokles' ödesuppfattning. Han anmärker att den medeltida uppfattningen att det inte finns någon skarp gräns mellan poesi och prosa, en uppfattning grundad på retorisk tradition, återuppväcks i den modernistiska 1900-talsdikten. Han påpekar att den märklige 1700-talsfilosofen Giambattista Vicos teorier om det metaforiska språket och poesin som ett uttryck för ett stadium i det mänskliga medvetandets utveckling hör till förutsättningarna för Joyces författarskap. Han urskiljer i en del av teserna i Mao Tse-tungs tal i Yenan de aristoteliska idéerna om *mimesis* och *katharsis* i revolutionär version. Detta är ett sätt att se som gör idéhistorien levande och engagerande, ibland kanske också på det viset att det stimulerar till ifrågasättanden eller invändningar, och vad jag menar är alltså att Jonsson på ett mera radikalt sätt borde ha låtit det slå igenom i bokens själva uppläggnings.

En sådan uppläggnings med koncentration på olika problemområden behöver ju inte innebära att de historiska sammanhangen går förloade. Risken för detta visar sig faktiskt större med Jonssons splittrade framställningssätt. De olika idéerna om ordens konst existerar en gång för alla, tycks det, och dyker på något oförklarad sätt upp vid skilda tillfällen under historiens gång. Jonsson ger inte läsaren mycket hjälp med att förstå hur idéerna formas och förändras under olika historiska förutsättningar. Denna frånvaro av ett mera energiskt historiskt grepp tycks mig vara den största svagheten i en framställning som dock är avsedd som en *idéhistorisk* sådan, låt vara kortfattad.

En översikt med ambitionen att på ett knappt tillmätt utrymme presentera de flesta betydelsefulla idéerna om diktkonsten under närmare 2 400 år får oundvikligen ett drag av kompendium; det gäller också Jonssons framställning.

Särskilt sådana litterära teorier som ingår i mera vidlyftigt utbyggda världs- eller samhälls-åskådningar som exempelvis den schellingska naturfilosofin, hegelianismen eller marxismen är naturligtvis svåra att göra rättvisa, eller att ens göra begripliga, i summariska referat. Ifråga om marxismen påpekar Jonsson själv vanskligheterna, bland andra den som ligger i att den moderna marxismen uppträder i flera olika gestalter, och han väljer här att »ge några exempel utan anspråk på fullständighet eller ens representativitet».

Att Mao Tse-tungs Yenan-tal ägnas så stor uppmärksamhet av Jonsson kan dock anses motiverat av deras obestridda spridning och inflytande; talen kan också sägas vara representativa genom att de berör en rad problem som har kommit att framstå som centrala i marxistisk litteraturdebatt. Men Jonsson ställer alltför mycket mimesistanken i centrum i sin presentation av Maos tal; det är inte i första hand litteraturens »avbildande» utan dess »förändrande» funktion som framhålls i talen. Även om det traditionella mimesisbegreppet rymmer en spänning mellan framställningen av en »given» verklighet och av en »ideal» verklighet förefaller detta begrepp knappast adekvat i sammanhanget. Den antydda spänningen finns ju också i t. ex. franskklassicismens diskussion om den litterära verklighetsåtergivningen, men diskussionen hade dock en annan innebörd i Ludvig XIV:s Frankrike än den har, eller hade 1942, i Mao Tse-tungs Kina.

Däremot förvånar det mig något att Jonsson inte har utnyttjat tillfället att anknyta till mimesisidén i sin diskussion av 1800-talets realistiska och naturalistiska program. Han markerar här överhuvud taget ett ganska svalt intresse och framhåller »ett drag som ofta vidlåder den litterära realismen och naturalismen, nämligen en filosofisk naivitet, eller kanske rättare, en medveten förträngning av de filosofiska komplikationer som programmet att återge verkligheten obönhörligt för med sig». Det låter sig kanske sägas, men 1800-talets realismdebatt hade avgjort varit värd ett större intresse, särskilt med tanke på dess betydelse i ett historiskt perspektiv. Detta är för övrigt en punkt där man tycker sig märka Jonssons bundenhet vid Welleks auktoritet, en bundenhet som särskilt gör sig gällande i avsnitten om romantikens litteraturidéer, där beroendet av Welleks *History of Modern Criticism* ofta är påfallande.

Ändå har Jonsson lyckats göra sin bok till en förvånansvärt stimulerande läsning. Genom att framhäva traditionen från antikens poetik och retorik kan han ställa in mängden av fakta i ett sammanhållande perspektiv — om sedan perspektivet historiskt sett är det mest väsent-

liga kan diskuteras. (Det måste i alla fall vara en överdrift när Jonsson på sista sidan säger att denna tradition från antiken »i det idéhistoriska perspektivet betydligt nästan allt».) Han ger emellanåt glimtar från nyare vetenskaplig diskussion som aktiverar läsarens intresse och skänker aktualitet åt gamla frågeställningar. Han lyckas överhuvud taget förmedla något av den intellektuella spänningen i de litteraturteoretiska diskussioner som har förts genom tiderna. Det är en både väsentlig och ovanlig förtjänst i en bok av den här typen.

Lars Gustafsson

Anteckningar till en Svensk Presshistorisk bibliografi, samlade av Per Rydén. (Utg. av Avd. för pressforskning vid Litteraturvetenskapliga Institutionen vid Lunds Universitet.) Lund 1971.

Den under senare år starkt expanderande pressforskningen har i och med Per Rydéns bibliografi fått ett efterlängtat hjälpmedel. Pressforskare med siktet inställt på pressen som sådan som det centrala forskningsobjektet, har varit hänvisade till långa omvägar för att nå fram till material och litteratur om pressen.

Rydéns anspråkslösa »anteckningar» är en gedigen förteckning på 300 sidor. Materialet är huvudsakligen hämtat från avdelningen Tidningsväsen i Samlaren's årliga bibliografi, publikationerna Pressen, Journalisten, Pressens Tidning, Publicistklubbens årsbok, Svenska Tidningsartiklar (tidigare Svensk Tidningsindex) och Svenska Tidskriftsartiklar (tidigare Svensk Tidskriftsindex). Några tidigare smärre bibliografiska sammanställningar av Kjell Nowak, Gunilla Lundström och Dan Lundberg och samlingar i Lunds Universitetsbibliotek och Sveriges Pressarkiv har också lämnat bidrag.

Trots stöd från dessa och även andra källor lider förteckningen av uppenbara brister, vilket Rydén också påpekar i en inledning. Var och en med specialkunskaper inom något område kan lätt upptäcka luckor. Framför allt tidskriftspressen har blivit styvmoderligt behandlad. Intresset är huvudsakligen knutet till dagspress. Det är dock inte min mening att här presentera en lista på förbisett material, utan i stället ge några synpunkter på redigeringsprinciperna bakom en bibliografi av detta slag in-

för Rydéns utlovade kommande komplettering av förteckningen.

Bibliografin uppstår det som enligt inledningen »är av intresse för en med historiskt perspektiv arbetande svensk pressvetenskap». Det förvånar mig då att förteckningen inte uppvisar något större »intresse» för de båda senare leden i kedjan produktion-distribution-konsumtion. Ambitionen bör vara att täcka hela forskningsfältet. Även inom det första ledet saknas praktiskt taget för forskaren så väsentliga faktorer som tryckteknik och grafisk teknik. Det skall medges att det inte skrivits mycket om dessa faktorer, men det som dock finns borde ha tagits med.

En andra central princip vid upprättandet av en bibliografi gäller selektionen. Här har Rydén gått till verket med ambitionen att ta med allt relevant material; relevant i den meningen att det har anknytning till pressen i en eller annan mening. Detta förefaller mig helt riktigt, men en benhård konsekvens vid tillämpningen har medfört att ett antal rena struntartiklar kommit med. Dessa kunde utan vidare ha lämnats utanför. Att sedan materialet om den svenska pressen före 1880 i stort sett saknas kan inte Rydén lastas för. Det finns inte några källor att gå till, eftersom 1800-talspressen ännu så länge är så gott som outforskad. Framtida forskning kommer däremot att få fram ett både stort och intressant material i själva pressen.

Grupperingen av materialet och avgränsningarna mellan olika materialtyper kan naturligtvis diskuteras. Rydén har nöjt sig med relativt få kategorier vid uppdelningen, vilket lett till att bibliografin är snårig att orientera sig i. Man får ofta leta under flera avdelningar för att komma fram och ändå känna osäkerhet om täckningen av alla möjliga vägar. En lösning av problemet kunde vara att bredda det ytterst snålt tilltagna sakregistret. En annan vore en mer finmaskig kategorisering av materialet. Ett lyckat drag är däremot den genomgående placeringen av anmälningar och recensioner under respektive verktytel.

Per Rydéns sammanställning är en prisvärd början till ett pressvetenskapligt standardverk. Det är därför min förhoppning att bibliografins nyttjare hörsammar inledningens uppmaning att komma med påpekanden för en kommande komplettering av förteckningen.

Bo Andér